

ภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน”
THE REPRESENTATION OF WOMEN IN THAI LITERATURE ENTITLED
“KHUN CHANG KHUN PHAEN”

สุพัชรินทร์ นาคคงคำ¹
Suputcharin Nakkongkom¹*

71/4 หมู่ 11 ต.หัวรอ อ.เมืองพิษณุโลก จ.พิษณุโลก 65000¹
71/4, Hua Ro Sub-district, Mueang District, Phitsanulok Province 65000¹
*Corresponding author E-mail: Kim1969@outlook.co.th
(Received: 8 Jun, 2021; Revised: 22 Nov, 2021; Accepted: 27 Nov, 2021)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” การศึกษานี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดภาพแทนมาใช้ในการศึกษาและเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษพบว่า ผู้ประพันธ์สร้างภาพแทนสตรี 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) สตรีกับความเป็นแม่ นำเสนอให้สตรีแสดงบทบาทหน้าที่ความเป็นแม่ที่ดีตามขนบของสังคม 2) สตรีกับความเป็นเมีย นำเสนอให้สตรีมีคุณลักษณะเป็นเมียที่ดีและเมียที่ผิดไปจากขนบของสังคม 3) สตรีในฐานะเป็นวัตถุทางเพศ นำเสนอให้สตรีเป็นวัตถุทางเพศผ่านสรีระความเป็นหญิง และเป็นเครื่องบำบัดความใคร่ของผู้ชายภายใต้โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ 4) สตรีกับความเป็นอื่นในสังคม นำเสนอให้สตรีมีความสัมพันธ์ที่ผิดไปจากขนบของสังคมและความเป็นหญิง และนำเสนอให้สตรีเป็นคนชายขอบทางชาติพันธุ์ การสร้างภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” เป็นการสร้างขึ้นมาบนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ทัดเทียมกันระหว่างเพศ ทำให้สตรีมีสถานะที่ด้อยกว่าผู้ชายทั้งในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ภาพแทน, สตรี, วรรณคดีไทย, ขุนช้างขุนแผน

¹ นักวิจัยอิสระ

ABSTRACT

This article aimed to study the representation of women in Thai literature entitled “KhunChang KhunPhaen”. In this study, the researcher applied the concept of representation in the study and the research was conducted through Descriptive Analysis. The results of this study revealed that the authors created the representation of women into 4 types as follows: 1) women and motherhood, that is, women played their role as good mothers in accordance with social norms, 2) women and wives, that is, women had the qualities of being good wives and wives that deviated from social norms, 3) women as sexual objects, that is, women were viewed as sexual objects through their feminine physique and as a treatment for men’s libido under the masculine socio-cultural structure, and 4) women and being others in society, that is, women had relationships that deviated from social norms and femininity, and women were viewed as ethnic marginalized ones. Creating the representation of women in Thai literature entitled “KhunChang KhunPhaen” was built on the basis of unequal power relations between male and female. This made women inferior to men in social, political, and cultural aspects.

KEYWORDS: Representation, Women, Thai literature, KhunChang KhunPhaen

บทนำ

ในโลกวรรณคดี ขุนช้างขุนแผนถือเป็นวรรณคดีเอก เรื่องหนึ่งที่คนไทยต่างรู้จักเป็นอย่างดี เพราะได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีไทยที่สมบูรณ์ด้วยเนื้อหาไพเราะ ด้วยถ้อยคำโวหารและกระบวนกลอน และที่สำคัญสะท้อนภาพชีวิตของคนในสังคม ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และประเพณีไว้อย่างถูกต้องงดงาม จึงได้รับการยกย่องตามพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าเป็นยอดของหนังสือประเภทกลอนเสภา (วิเชียร เกษประทุม, 2558) ด้วยความวิจิตรไพเราะ วรรณคดีเรื่องนี้จึงกลายเป็นมรดกทางวรรณศิลป์อันทรงคุณค่าของไทย

เหตุที่ขุนช้างขุนแผนได้รับยกย่องให้เป็นวรรณคดีที่มีชื่อเสียง เนื่องจากตัวละครเอกเป็นสามัญชน โครงเรื่องเป็นเรื่องราวรักสามเส้าระหว่างชายสองหญิงหนึ่ง ที่มีจุดจบแบบโศกนาฏกรรมความตาย และเนื้อหาสอดแทรกความรู้ในด้านต่าง ๆ ทำให้ผู้ที่ศึกษาจากได้รับสุนทรียรสแห่งวรรณคดีจากภาษาที่มีวรรณศิลป์แล้ว ยังได้ความรู้ที่กว้างขวางและลุ่มลึกอีกด้วย ดังนั้น ขุนช้างขุนแผนจึงเป็นวรรณคดีไทยที่ทรงคุณค่าทางวรรณศิลป์ คุณค่าทางด้านอารมณ์ และคุณค่าทางด้านสังคมอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม แม้ขุนช้างขุนแผนจะมีเค้ามูลมาจากเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น และเป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชาวบ้านสามัญที่ไม่ใช่พระมหากษัตริย์โดยตรง แต่เนื่องจากโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์เป็นชนชั้นผู้ปกครอง คือ เป็นกษัตริย์และขุนนาง ฉะนั้น เนื้อหาจึงปรากฏให้เห็นสภาพสังคม การเมือง และการปกครอง ซึ่งดวงมน จิตรจำนงค์ (2528, น. 111-141) ได้กล่าวถึงการเมืองการปกครองที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนไว้อย่างน่าสนใจ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า “เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน คงจะแต่งกันตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วแต่ไม่มีต้นฉบับเหลืออยู่ถึงกระนั้นชาวรัตนโกสินทร์ซึ่งสืบทอดวัฒนธรรมอยุธยา ก็ได้จดจำเนื้อเรื่อง กระทั่งมีการแต่งฉบับปัจจุบันขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 กวีผู้นิพนธ์ล้วนแต่เป็นกวีในราชสำนัก และในบรรดา กวีก็มีพระมหากษัตริย์ถึงสองพระองค์

ที่ร่วมนิพนธ์ คือ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น เนื้อหาของเรื่องจึงปรากฏให้เห็นระบบการปกครองไทย คือแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งผู้ปกครองมีอำนาจสิทธิขาดโดยสมบูรณ์ กษัตริย์มีความใกล้ชิดกับขุนนางมากกว่าประชาชนกลุ่มอื่น ประชาชนตกอยู่ในสภาพไม่มั่นคงทั้งการดำเนินชีวิตและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นขุนนางหรือไพร่ ทั้งนี้เพราะสังคมขาดหลักการที่รัดกุมแน่นอน ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของรัฐน้อยมาก ไม่ตระหนักถึงความสำคัญในฐานะพลเมืองว่ามีต่อรัฐอย่างไร ความสำคัญทั้งหมดอยู่ที่ผู้ปกครองเพียงผู้เดียว ขุนนางจะอยู่ได้ หากไม่ฝ่าฝืนความพอใจหรือคำสั่งของผู้ปกครอง” จะเห็นได้ว่าในขณะที่ผู้อ่านชื่นชมอรรถรสของวรรณคดี ได้เห็นวิถีชีวิตของตัวละคร ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ ผู้อ่านยังได้เห็นสภาพสังคม การเมือง และการปกครองในยุคหนึ่งที่ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดผ่านวรรณคดีเรื่องนี้อีกด้วย

ปัจจุบันวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ไม่เพียงปรากฏอยู่ในหนังสือแบบเรียนเท่านั้น แต่ได้ถูกนำไปผลิตซ้ำผ่านสื่อบันเทิงประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อการ์ตูน สื่อละครโทรทัศน์ หรือแม้กระทั่งสื่อภาพยนตร์ที่สร้างความสนุกสนานและความบันเทิงให้แก่ผู้ชม นอกจากนี้ในแวดวงวิชาการ นักวิชาการหลายสาขาไม่ว่าจะเป็นนักมานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ นิเทศศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือแม้กระทั่งมนุษยศาสตร์ต่างก็ให้ความสนใจศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องนี้ และศึกษาในประเด็นที่หลากหลายที่ไม่เพียงจำกัดอยู่ในกรอบของการศึกษาสุนทรียภาพ หรือการวิเคราะห์องค์ประกอบโครงสร้างขนานนามและความคิดริเริ่มใหม่ ๆ แต่ได้นำทฤษฎีวรรณคดีร่วมสมัยมาวิเคราะห์ตีความตัวบท และหรือนำแนวคิดด้านสังคมมาศึกษา ซึ่งทำให้ได้องค์ความรู้และแนวคิดที่หลากหลาย นับว่าเป็นการขยายมุมมองเกี่ยวกับวรรณคดีไทยให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

ผลงานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ของนักวิจัยในประเทศไทย มีผู้ศึกษาไว้มากมาย และหลายประเด็น เช่น งานวิจัยของพิระพันธุ์ บุญโพธิ์แก้ว (2532) เรื่อง “วิเคราะห์พฤติกรรมของพระเวสสันดร

พระลอ ขุนแผน และอิเหนาตามแนวจริยศาสตร์” ศึกษาในเชิงปรัชญาที่เน้นศึกษาความคิดด้านศาสนา ศีลธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณคดี งานวิจัยของชุมสาย สุวรรณชมพู (2534) เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณสำนักพระนครกับฉบับสำนวนอื่น” ศึกษาเชิงเปรียบเทียบที่เน้นศึกษาวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีหลายสำนวนเพื่อพิจารณาความแตกต่างของเนื้อเรื่อง การใช้คำ และสำนวนโวหาร งานวิจัยของสุรรัตน์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2541) เรื่อง “การควบคุมทางสังคมด้วยการให้รางวัลและการลงโทษในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” งานวิจัยของอภิวันท์ อุดลยพิเชฐ (2544) เรื่อง “สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน” งานวิจัยของณรงค์ศักดิ์ สอนใจ (2545) เรื่อง “การเปรียบเทียบวรรณกรรมดัดแปลงเรื่องขุนช้างขุนแผน” และงานวิจัยของกิตติศักดิ์ เจิมสิทธิประเสริฐ (2552) เรื่อง “นัยทางการเมืองในเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน”

ในส่วนของบริษัทความ มีผู้ศึกษาไว้น่าสนใจและหลายประเด็นเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากบทความของนันทนัย ประสานนาม (2551) เรื่อง “ศิลปะแห่งการสร้างอารมณ์โศกในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” บทความของชลธิชา หอมพุง (2556) เรื่อง “สามนางพลัดถิ่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน” บทความของธนกร เพชรสินจร (2557) เรื่อง “วิเคราะห์ตัวละครชายขอบในเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน: อำนาจ พื้นที่ และการเมืองในวรรณกรรมไทย” บทความของวรรณธิดา วิระวรรณ (2560) เรื่อง “ภาพเชิงบวกและภาพเชิงลบของขุนแผน : คำนิยมกับความจริง กรณีศึกษาเสภา เรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” สำนวนรัชกาลที่ 2” และบทความของอรทัย เพ็ญยุระ (2563) เรื่อง “เพศภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” ศึกษาเชิงสังคมโดยใช้ทฤษฎีสังคมวิทยาพิจารณาวรรณคดีในบางประเด็นอย่างไรก็ดี แม้จะมีการศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนในประเด็นที่หลากหลาย แต่ความน่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยพบในวรรณคดีไทยเรื่องนี้ คือ “ภาพแทน”

สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (2548) ได้อธิบายแนวคิดภาพแทนว่า “ภาพแทน หรือ Representation เป็นแนวคิดหนึ่งที่นักวิชาการทั้งสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในปัจจุบันนำมาใช้ศึกษาวรรณกรรม บริบททางสังคม และหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม ภาพแทนเป็นการสร้างความหมายผ่านภาษา ผ่านความคิด และผ่านอุดมการณ์ของผู้สร้าง เป็นการให้ความหมายสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งแตกต่างจากภาพสะท้อน และมักเกี่ยวข้องกับกรอบอำนาจระหว่างผู้นำเสนอกับผู้ถูกนำเสนอ” ดังนั้น ภาพแทนจึงเป็นภาพจากมุมมองของผู้สร้าง ที่มักเลือกสรรความจริงเพียงบางส่วนมานำเสนอ ทำให้ภาพที่ถูกสร้างนั้นมีลักษณะไม่โปร่งใส ไม่บริสุทธิ์ ไม่ยุติธรรม และมีลักษณะบิดเบือนไปจากความเป็นจริง ในกรณีของวรรณกรรม ภาพแทนในวรรณกรรมไม่ใช่ภาพในอุดมคติ หากแต่เป็นภาพจากมุมมองของผู้สร้างโดยเฉพาะ และเกี่ยวพันกับวาทกรรมอย่างเลี่ยงไม่ได้

สำหรับวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ฉบับชำระใหม่ (2559) ที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าผู้ประพันธ์สร้างให้สตรีมีภาพแทนในมิติต่าง ๆ ผ่านอำนาจ วาทกรรม และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เช่น การสร้างภาพของความไม่ทัดเทียมระหว่างเพศชายและเพศหญิง กล่าวคือ ผู้ประพันธ์สร้างให้สตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน มีบทบาทและสถานภาพทางสังคมการเมือง และวัฒนธรรมด้อยกว่าผู้ชาย อาทิ สร้างให้สตรีแสดงบทบาทหน้าที่ความเป็นแม่ที่ดีตามอุดมคติของสังคม ทำให้สตรีไม่สามารถพัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ ให้ทัดเทียมชายได้ สร้างให้สตรีมีสถานะเป็นเพียงวัตถุทางเพศของผู้ชาย ผ่านอำนาจและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ที่ฉาบด้วยมายาคติเกี่ยวกับผู้หญิง และหรือสร้างให้สตรีมีสถานะเป็นคนชายขอบในปริมนทลของอำนาจในสังคม การนำเสนอในลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้คุณค่าของความเป็นหญิงถูกลดทอนลง เพราะในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศชายและเพศหญิง สังคมไทยมีค่านิยมที่ยกย่องให้ชายเป็นใหญ่มากกว่าหญิง กล่าวคือ ผู้ชายอยู่ในฐานะทางสังคมที่สูงกว่า เป็นผู้นำและเป็นผู้มีอำนาจในการปกครอง ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ตามและเป็นผู้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง ค่านิยมดังกล่าว

ถูกสืบทอดมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็นวาทกรรมกระแสหลักของสังคม ซึ่งได้เสริมสร้างและสนับสนุนให้บทบาทสถานภาพของเพศชายเหนือกว่าเพศหญิงทั้งในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรม เหล่านี้ไม่เพียงปรากฏให้เห็นในบริบทสังคมเท่านั้น หากยังปรากฏในวรรณคดีไทยด้วย ซึ่งขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีไทยเรื่องหนึ่งที่ปรากฏการนำเสนอภาพแทนสตรีในลักษณะดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ซึ่งยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน สาเหตุที่เลือกศึกษาประเด็นดังกล่าวเนื่องจากวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอภาพแทนสตรีในลักษณะที่หลากหลายภายใต้บริบทสังคมปิตาธิปไตย ทั้งยังสร้างภาพแทนอันเป็นภาพเหมารวมของสตรีผ่านมุมมองของผู้ประพันธ์ด้วย ดังนั้น การศึกษานี้ นอกจากจะทำให้เห็นถึงการสร้างภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ซึ่งแฝงอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ความไม่ทัดเทียมระหว่างเพศในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรมแล้ว ยังช่วยเพิ่มพูนองค์ความรู้ในวรรณคดี อันจะเป็นประโยชน์ต่อแวดวงการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน”

ขอบเขตของงานวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

ศึกษาวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ฉบับชำระใหม่ โดยจะเลือกศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีเป็นหลัก

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษาวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ฉบับชำระใหม่

1.2 ศึกษาและรวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพแทน

1.3 ศึกษาและรวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน”

1.4 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ ได้แก่ แนวคิดภาพแทน แนวคิดปิตาธิปไตย แนวคิดเพศสภาพและเพศวิถี แนวคิดความชายขอบ และทฤษฎีสตรีนิยม

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์ภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน”

2.2 นำข้อมูลจากการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมาสรุปผล อภิปรายผล และให้ข้อเสนอแนะ

3. ขั้นสรุปผลการวิจัย

เสนอผลงานการศึกษาวិเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

จากการศึกษา ผู้ประพันธ์นำเสนอให้สตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” มีภาพแทนในมิติต่าง ๆ ได้แก่ สตรีกับความเป็นแม่ สตรีกับความเป็นเมีย สตรีในฐานะเป็นวัตถุทางเพศ และสตรีกับความเป็นอื่นในสังคม ดังนี้

1. สตรีกับความเป็นแม่

เสนาะ เจริญพร (2546, น. 38) กล่าวว่า “ความเป็นแม่เป็นคุณลักษณะที่สังคมนำไปเชื่อมโยงกับเพศสถานะของผู้หญิง ไม่เพียงแต่บทบาทนี้จะเกี่ยวข้องกับร่างกายอันเป็นตัวตนพื้นฐานของมนุษย์ หากยังเกี่ยวเนื่องกับการสืบพันธุ์ให้ดำรงอยู่ต่อไป สรีระของเพศหญิงจึงเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการหล่อหลอมทางสังคม ซึ่งเข้ามาขบขัน แต่งเติม เสริมสร้างคุณสมบัติต่าง ๆ เพื่อให้ผู้หญิงมีศักยภาพที่จะเป็นแม่ที่ดีต่อไป” ดังนั้น คุณสมบัตินี้ความเป็นแม่ จึงเป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่ฝังรากลึกมานานในสังคมไทย และบทบาทของแม่ที่สังคมคาดหวังจะต้องกระทำ คือ การอบรมเลี้ยงดูบุตร และเป็นที่พึ่งของบุตร

จากการศึกษา ผู้ประพันธ์นำเสนอภาพแทนสตรีกับความเป็นแม่ ดังนี้

1.1 แม่ผู้ปกป้องบุตร

ปกป้อง หมายถึง ดูแล ค้ำครอง ป้องกันอันตราย และระแวดระวัง ในที่นี้แม่ผู้ปกป้องบุตร คือการนำเสนอให้สตรีในฐานะแม่ทำหน้าที่ปกป้องบุตรจากภัยอันตราย จากการศึกษ สตรีที่ถูกนำเสนอให้มีภาพแทนแม่ผู้ปกป้องบุตร ได้แก่ นางเทพทอง เมื่อนายจันทรโจรแห่งบ้านโป่งแดงบุกปล้นบ้านขุนศรีวิชัยเศรษฐีแห่งเมืองสุพรรณบุรี พวกโจรได้ยิงปืน ดีดา และเคาะไม้เสียงดังสนั่น จนทำให้ปาวไพรและขุนศรีวิชัยตกใจกลัวหลบหนีไปแต่นางเทพทองและขุนช้างบุตรชายหลบหนีไม่ทันจึงถูกพวกโจรจับและถูกผูกคอลากมาลงกลางบ้านดังข้อความที่ว่า

“พวกโจรลักสนอยู่กล่นเกลื่อน
ดีดาเคาะเรือนทุบโองโง
ให้ฉาวกราวเกรียวเที่ยวคั่นไป
ครั้นจับได้แม่ลูกให้ผูกคอ
เทพทองร้องขอชีวิตฉันทัน
ขุนช้างกลัวตัวสั่นตาปอดหลอ
ย่นกู้อีเฒ่าเอาให้พอ
เทพทองร้องขอแต่โทษตัว
พวกขโมยจูงมาที่กลางบ้าน
อ้ายหัวล้านนี่ฤๅคือเจ้าผัว
เทพทองร้องว่านี่ลูกตัว
ผัวกลัวเขาทั้งวังหนีไป”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 132)

จากข้อความข้างต้น การปฏิบัติหน้าที่แม่ของนางเทพทอง ผู้ประพันธ์ได้พยายามนำเสนอให้เห็นถึงภาพแทนสตรีในฐานะแม่ที่ดี คือ แม่ผู้ปกป้องบุตร แม่ผู้เป็นพ่อจะหลบหนีเอาตัวรอด และตนจะรู้สึกหวาดกลัวกับเหตุการณ์ที่เผชิญอยู่ แต่ด้วยสัญชาตญาณความเป็นแม่ ความรักของแม่ที่มีต่อลูก และการตระหนักถึงบทบาทความเป็นแม่ที่ไม่อาจทอดทิ้งลูกได้ เมื่อนางเทพทองเห็นบุตรชายตกอยู่ในสถานการณ์อันตราย สตรีในฐานะแม่

จึงทำหน้าที่ปกป้องชีวิตลูกทันที การนำเสนอในลักษณะนี้เป็นการสร้างผ่านแนวคิดและอุดมการณ์ของผู้ประพันธ์ที่ต้องการให้สตรีในฐานะแม่มีลักษณะเป็นไปตามอุดมคติที่สังคมคาดหวัง นั่นคือ แม่ที่ดีต้องรักและปกป้องบุตร

1.2 แม่ผู้อบรมสั่งสอนบุตร

สังคมกำหนดบทบาทความเป็นแม่ให้ เป็นหน้าที่ของสตรีเพศโดยเฉพาะ ดังนั้น “แม่” นอกจากทำหน้าที่เป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้เลี้ยงดูบุตร การอบรมสั่งสอนบุตรก็ถือเป็นหน้าที่หลักของผู้เป็นแม่ด้วยเช่นกัน จากการศึกษ สตรีที่ถูกนำเสนอให้มีภาพแทนแม่ผู้อบรมสั่งสอนบุตร ได้แก่ นางศรีประจัน นางทองประศรี นางสีจันทร์ นางอัปสรสุมาลี และนางบุษบา ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างนางศรีประจันและนางทองประศรี ดังนี้

หลังจากที่พลายแก้วสู่ขอนางพิมพิลาไลย ก่อนส่งตัวเข้าเรือนหอนางศรีประจันได้เรียกบุตรสาวมาอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่เสีย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแม่บ้านแม่เรือน การเคารพเชื่อฟังสามี รวมถึงการแสดงกิริยาท่าทางต่างๆ ตามขนบความเป็นหญิงที่ดี ดังข้อความที่ว่า

“ครั้นเดิบใหญ่จะไปเสียจากอก
แม่วิตกอยู่ด้วยเจ้าจะเลี้ยงผัว
ฉวยชุกคำทำผิดแม่คิดกลัว
อย่าทำชั่วซ้นเชิงให้ชายชัง
เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน
ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
เข้านอกออกในให้ระวัง
ลูกนั่งนอนบนเก้าอี้
อย่าทิ้งหวงจ้วงจาบประจานเงิน
อย่าก่อเกิดก่อนผัวไม่พอที่
แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะให้ดี
จะเป็นศรีสวัสดิ์สุขทุกเวลา”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 242)

การอบรมสั่งสอนถือเป็นหน้าที่หลักของ ผู้เป็นแม่ ฉะนั้น ก่อนเข้าเรือนหอในฐานะแม่ผู้ให้กำเนิดนางศรีประจันจึงอบรมสั่งสอนนางพิมพิลาไลย

ว่าด้วยเรื่องคุณสมบัติความเป็นแม่ที่ดีควรปฏิบัติเช่นไร หากพิจารณาการปฏิบัติหน้าที่แม่ผู้อบรมสั่งสอนบุตรของ นางศรีประจันจะพบว่า ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอให้เห็น ภาพแทนสตรีในฐานะแม่ที่ถูกสร้างตามขนบของสังคม เพราะสังคมกำหนดบทบาทความเป็นแม่ที่ดี คือนอกจาก ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรแล้ว แม่ที่ดีจะต้องทำหน้าที่อบรมสั่ง สอนบุตรให้เป็นคนดีในทุก ๆ ด้านอีกด้วย

เช่นเดียวกับนางทองประศรีที่ได้อบรม สั่งสอนขุนแผน ก่อนไปช่วยราชการในวังตามคำสั่งของ สมเด็จพระพันวษา แม้นั้นจะเป็นหน้าที่บุตรชายต้องจาก ไป แต่นางทองประศรีก็รู้สึกดีใจที่บุตรชายเพียงคนเดียวได้ ไปฝึกหัดราชการ จึงทำการอบรมสั่งสอนขุนแผนให้ปฏิบัติ ตามหลักวุฒิ 4 ประการ ดังข้อความที่ว่า

“หนึ่งเป็นผู้ดีมีเชื้อชาติ

กิริยามารยาทสงัดฐาน

หนึ่งได้ศึกษาวิชาชาญ

เป็นแก่นสารคือคุณอุทหนุตว์

หนึ่งว่าอายุเจริญวัย

เข้าใจผิดชอบประกอบทั่ว

หนึ่งปัญญาอ่อนไวไม่มีนวั

จึงระรู้ดีชั่วในทางงาน

ท่านว่าผู้เป็นข้าฝ่าธุลี

วุฒิต้องมีทั้งสี่สถาน

เจ้านี้คู่ก็มีทุกประการ

จะสุโหรสพการก็ควรแล้ว”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 373)

เนื่องจากคุณสมบัติของผู้ที่จะรับราชการ เป็นขุนนางหรือเป็นชนชั้นผู้ปกครอง หาได้อยู่ที่วิชา ความรู้เพียงอย่างเดียวต้องมีวุฒิสี่ประการด้วย ดังนั้น ด้วยความรักที่มีต่อลูก กอปรกับการตระหนักถึงบทบาท ความเป็นแม่ เมื่อบุตรชายได้รับโอกาสให้ไปฝึกงาน ช่วยราชการในวัง นางทองประศรีจึงได้อบรมสั่งสอนบุตร ให้ปฏิบัติตามหลักวุฒิสี่ประการ เพราะขุนแผนมีบิดา เป็นถึงทหารคนสำคัญของสมเด็จพระพันวษา หากปฏิบัติตน เป็นคนดีมีความรับผิดชอบจนได้รับยศศักดิ์ ก็เท่ากับ

เป็นการทดแทนคุณบิดาผู้ล่วงลับด้วย จะเห็นได้ว่าการ ปฏิบัติหน้าที่แม่ของ นางทองประศรี เป็นการสร้างผ่าน อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เพื่อนำเสนอให้เห็นภาพสตรี ไทยในฐานะแม่ที่ดีตามอุดมคติของสังคม เพราะสตรี ในฐานะแม่ตามแบบอุดมคติที่สังคมคาดหวัง คือการสร้าง ให้สตรีมีคุณลักษณะความเป็นแม่ที่ดี มีภาระหน้าที่หลักใน การเลี้ยงดูบุตร และอบรมสั่งสอนบุตร ดังนั้น บทบาทแม่ ของนางทองประศรีที่ผู้ประพันธ์นำเสนอ จึงเป็นภาพแทน ของสตรีในฐานะแม่ที่ถูกสร้างตามขนบของสังคมอย่าง ชัดเจน

สรุปได้ว่า การนำเสนอภาพแทนสตรี กับความเป็นแม่ ซึ่งแบ่งออกเป็นแม่ผู้ปกป้องบุตรและแม่ ผู้อบรมสั่งสอนบุตร เป็นภาพที่ถูกนำเสนอผ่านอุดมการณ์ ชายเป็นใหญ่ ที่ต้องการผลักดันหน้าที่ความเป็นแม่ให้เป็น หน้าที่หลักของสตรีเพศ เพราะบทบาทหน้าที่ความเป็น แม่สังคมนำไปเชื่อมโยงกับเพศสถานะของสตรี จึงผลักดัน ให้สตรีต้องรับภาระหน้าที่หลักคือแม่ อันส่งผลให้สตรีไม่ สามารถก้าวพ้นจากบทบาทความเป็นแม่ได้สำเร็จ ฉะนั้น เมื่อกลไกทางสังคมทำหน้าที่ และกำกับให้สตรีต้อง ทำหน้าที่แม่ ความเป็นแม่จึงเป็นเรื่องหนึ่งของบทบาทที่ บังคับให้สตรีต้องทำ

2. สตรีกับความเป็นเมีย

จากการศึกษาวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้าง ขุนแผน” ผู้ประพันธ์นำเสนอภาพแทนสตรีกับความเป็นเมีย 3 ลักษณะ ได้แก่ เมียผู้ปรนนิบัติสามี เมียผู้ไม่อาจ เปิดเผยต่อสังคม และเมียผู้ไม่รักดีต่อสามี ดังนี้

2.1 เมียผู้ปรนนิบัติสามี

หากกล่าวถึงคุณลักษณะความเป็นเมีย ที่ดีตามอุดมคติของสังคมนั้น เมียที่ดีต้องเชื่อฟังคำสั่ง ของสามี ต้องดูแลปรนนิบัติสามีอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และต้องมีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการบ้านการเรือน แต่การนำเสนอให้สตรีปฏิบัติหน้าที่เมียที่ดีตามอุดมคติ ของสังคม เป็นการสร้างผ่านอำนาจและอุดมการณ์ชาย เป็นใหญ่ ซึ่งทำหน้าที่จุดรั้งให้สตรีไม่สามารถปฏิเสธ บทบาทหน้าที่ดังกล่าวได้ จากการศึกษา สตรีที่ถูก นำเสนอให้มีภาพแทนเมียผู้ปรนนิบัติสามี ได้แก่ นางวันทอง นางแก้วกิริยา นางลาวทอง และนางศรีมาลา ในที่นี้ผู้วิจัย

ขอยกตัวอย่าง นางแก้วกิริยา นางลาวทอง และนางศรีมาลา ดังนี้

ก่อนที่ขุนแผนและพลายงามจะยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ นางทองประศรีได้จัดเตรียมเสบียงข้าวสารอาหารแห้งให้บุตรชายและหลานชาย ส่วนนางแก้วกิริยาและนางลาวทอง ต่างก็พร้อมใจช่วยกันจัดเตรียมเสื้อผ้าพร้อมกับข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้ขุนแผนสำหรับไปทัพ ดังข้อความที่ว่า

“ฝ่ายนางทองประศรีกระปรีกระเปร่า
ตั้งแต่เช้าจัดเสบียงเสบียงสนั่น
พริกเกลือเข้าปลาสารพัน
ใครเขื่อนข้าวตำล้นไม่เลือกตัว
นางแก้วกิริยากับลาวทอง
จัดของเครื่องใช้ให้แก่วัว
ปรึกษากันปรองดองไม่หมองมัว
ด้วยความกลัวผัวรักจกทุกซักรอน
หีบหมากเครื่องนาถอยู่ในกลี
ของบุหรี่ยามใหญ่ใส่ผ้าผ่อน
เสื้อผ้าจัดพับที่หลังนอน
มุ้งหมอนพร้อมสิ้นทุกสิ่งอัน”
(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 652)

จากข้อความข้างต้นเห็นได้ชัดว่า ผู้ประพันธ์นำเสนอให้นางแก้วกิริยาและนางลาวทอง มีภาพแทนเมียที่ดีตามขนบของสังคม คือ ดูแลและปรนนิบัติรับใช้สามี เพราะขุนแผนต้องไปออกทัพเป็นระยะเวลานานตามคำสั่งของสมเด็จพระพันวษา กอปรกับหนทางที่ยาวไกลและลำบาก ในฐานะเมียนางแก้วกิริยาและนางลาวทอง จึงต้องช่วยกันจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นเพื่อให้ขุนแผนนำไปใช้ระหว่างเดินทาง

เช่นเดียวกับนางศรีมาลา ครั้นถึงรุ่งเช้าตนได้ตื่นมาล้างหน้าล้างตาพร้อมกับจัดเตรียมชั้นล้างหน้า แป้ง หวี กระຈก และจัดพานผ้านุ่งให้กับพระไวยผู้เป็นสามี จากนั้นก็ไปเรียกพวกข้าไทเข้าครัว เพื่อจัดเตรียมเสบียงอาหารให้กับพระไวยก่อนเข้าวัง ดังข้อความที่ว่า

“ครั้นรุ่งอรุณกระຈ้างภาพ
แจ้งจบทั่วทวีปน้อยใหญ่
กระຈิบกระຈาบจจจจจจจจ
บินถลาร้าร้องก้องสนั่น
ศรีมาลาตื่นดาล้างหน้าพลัน
แล้วจัดสรรของไว้ให้สามี
ตั้งชั้นล้างหน้าไว้ทำผัว
เครื่องแป้งแต่งตัวกระຈกหวี
ทั้งพานผ้านุ่งผลัดจัดติดดี
แล้วลุกเรือออกมาเรียกข้าไท
สายสว่างตื่นบ้างเกิดเด็กเอ๋ย
กระไรเลยช่างนอนนิ่งเสียได้
บ่าวลูกล้างหน้ามาทันใด
เข้าครัวไฟเข้าปลาหาครบก้น”
(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 906)

นางศรีมาลามีคุณสมบัติความเป็นเมียที่ดีอย่างเห็นได้ชัด เพราะได้ทำหน้าที่เมียที่ดี คือ ตื่นนอนก่อนสามีพร้อมกับจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับอาบน้ำให้กับสามี ไม่ว่าจะเป็นชั้นล้างหน้า แป้ง หวี กระຈก เสื้อผ้า รวมไปถึงการจัดเตรียมข้าวปลาอาหาร ซึ่งนางศรีมาลาก็นับปฏิบัติได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง จะเห็นได้ว่าความเป็นเมียเป็นการประกอบสร้าง เพื่อตีกรอบวิธีการปฏิบัติของสตรีให้อยู่ภายใต้อำนาจของสามี และเป็นการสร้างให้สตรีมีสถานภาพที่ดีและตกเป็นรองผู้ชาย ภาพแทนสตรีกับบทบาทความเป็นเมียผู้ปรนนิบัติสามี จึงเป็นการสร้างที่ถูกหล่อหลอมจากระบบสังคมปิตาธิปไตย ที่ผู้ประพันธ์ต้องการผูกมัดให้สตรีขาดการพัฒนาศักยภาพในด้านอื่น ๆ การนำเสนอภาพแทนสตรีในลักษณะนี้ เป็นการสร้างให้สตรีต้องยอมรับบทบาทหน้าที่เมีย และต้องปฏิบัติตามอย่างไม่มีเงื่อนไข

2.2 เมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคม

เมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคมในที่นี้ หมายถึง เมียที่ไม่ได้รับการยกย่องให้ออกหน้าออกตา และหรือเมียที่ไม่สามารถแสดงตัวตนต่อคนในสังคมได้จากการศึกษา สตรีที่ถูกนำเสนอให้มีภาพแทนเมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคม ได้แก่ นางสายทอง เมื่อครั้ง

ยังเป็นณรพลายแก้วเคยยื่นข้อเสนอแก่นางสายทองว่า หากตนได้เป็นสามีนางพิมพิลาโลยแล้ว ตนจะแบ่งปัน ความเป็นสามีให้นางสายทองด้วย ข้อเสนอได้กลายเป็นจริง เพราะในคำคืนหนึ่งพลายแก้วแอบลักลอบ เข้าบ้านนางพิมพิลาโลยและได้เสียเป็นผัวเมียกัน แต่ในขณะที่อยู่กับนางพิมพิลาโลยนั้น พลายแก้ว เกิดความคิดถึงนางสายทอง เมื่อสบโอกาสในขณะที่ นางพิมพิลาโลยหลับสนิท จึงเป่าคาถาสะเดาะกลอนประตู และมีสัมพันธ์สวาทกับนางสายทอง แต่ก็ถูกนางพิมพิลาโลย จับได้และเกิดปากเสียงกัน ดังข้อความที่ว่า

“พลางเป่าปัดมั่งกระทั่งทรวง

สายทองวังงวงงวระหวายนึ่ง

ท่าดาปริบปรอยม่อयरวิง

เจ้าพลายอิงเอนทับลงกับเตียง

ค้อยขยับจับเขี่ยอนแต่น้อยน้อย

ฝนปรอยฟ้าลั่นสนั่นเปรี้ยง

ลมพัดซัดคลื่นสำเภาเอียง

ค้อยหลิกเลียงแล่นเลียบตลิ่งมา

...

พิมพังบังบานอยู่ไม่ได้

ขัดใจเอามือผลักประตูผิง

กลุ่มกลัดขัดใจดังไฟรีง

ลงดินตึงตึงถึงเตียงนอน

เปิดมุ้งมองเขม่นพอเห็นหน้า

กอดกันคาคิดแค้นแล้วค้อนค้อน

สายทองลุกทะเล่จากที่นอน

พ่อแก้วหล่อนรังแกฉันแม่พิม”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 223-224)

แม้นางสายทองจะเป็นเมียคนที่สองของ พลายแก้ว แต่ด้วยบทบาทสถานภาพที่ต่ำต้อยนางสายทอง จึงอยู่ในสถานภาพเมียที่ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคมได้ หาก พิจารณาการนำเสนอดังกล่าวจะพบว่า ความสัมพันธ์ เชิงอำนาจระหว่างชายหญิงถูกสร้างให้ไม่ทัดเทียมกัน กล่าวคือ ผู้ประพันธ์สร้างให้ตัวละครชายอยู่ในสถานภาพ

ที่เหนือกว่า คือ เป็นคนรักของผู้เป็นนาย เป็นผู้มีความ อารมณ์ ส่วนตัวละครหญิงอยู่ในสถานภาพที่ด้อยกว่า คือ นอกจากจะเป็นพี่เลี้ยงยังเป็นบ่าวรับใช้ภายในบ้านอีกด้วย การตกเป็นรองทางชนชั้นอำนาจ ตัวละครชายจึงใช้ ความเป็นปิตาธิปไตยในเรื่องเพศ แสวงหาความสุข ทางเพศกับหญิงสาวแบบเสรี ส่งผลให้ตัวละครหญิง ตกอยู่ในสถานภาพเมียที่ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคมได้ การนำ เสนอเรื่องราวในลักษณะนี้ นอกจากเป็นการสร้างผ่าน ทศนคติแบบชายเป็นใหญ่แล้ว การนำเสนอให้สตรี อยู่ในฐานะเมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคม ยังเป็นการสร้าง ที่ผู้ประพันธ์ลดทอนคุณค่าของผู้หญิงที่ดี ผู้หญิง ที่มีศักดิ์ศรี มีสติปัญญา ให้กลายเป็นหญิงที่ไร้ค่า ไร้ศักดิ์ศรี และมีสถานภาพเมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคม

2.3 เมียผู้ไม่รักดีต่อสามี

เมียผู้ไม่รักดีต่อสามี หมายถึง เมียที่ ประพฤติปฏิบัติตนผิดจนความเป็นเมียที่ดี คือ คิดหา สามีตนเอง จากการศึกษา สตรีที่ถูกนำเสนอให้มีภาพ แทนเมียผู้ไม่รักดีต่อสามี ได้แก่ นางบัวคลี่ หมั้นหาญ ไม่พอใจที่ขุนแผนประพฤติตนเหลวไหลและทำทนายอำนาจ ของตน จึงได้เกลี้ยกล่อมให้นางบัวคลี่ร่วมมือหาขุนแผน โดยให้เหตุผลว่านางบัวคลี่ยังสาวและสวย สามารถ หาสามีใหม่ที่ดีกว่าขุนแผน แม้ว่านางบัวคลี่กำลังตั้งครรภ์ แต่ด้วยความเป็นลูกจึงเชื่อฟังคำของผู้เป็นพ่อ ด้วยอุบายล่อลึง จึงร่วมมือกับหมั้นหาญวางยาฆ่าขุนแผน ดังข้อความที่ว่า

“บัวคลี่รับห่อยาแล้วลาพ่อ

เอาผ้าห่อปิดมาหาฆ่าไม่

ค้อย่างเกรียบเหยียบย่องเข้าห้องใน

ซุกเข้าไว้ในที่ลับกลับมาครว

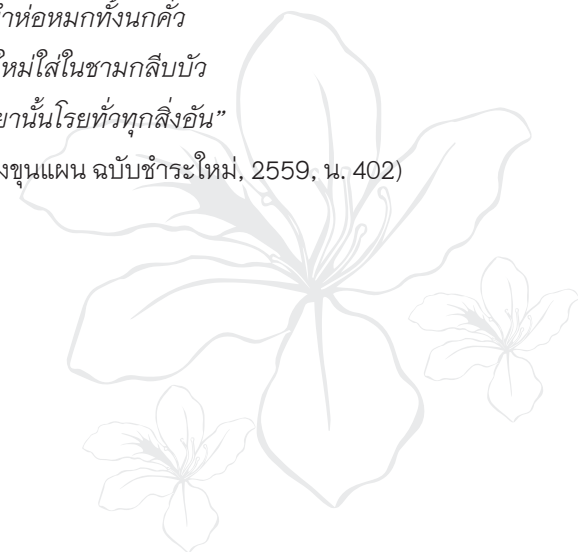
มาจัดแจงแกงเนื้อตะพานน้ำ

แย่งยาห่อหมกทั้งนกตัว

เข้าใหม่ใส่ในขามกลีบบัว

เอายานั้นโรยทั่วทุกสิ่งอัน”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 402)

เนื่องจากขุนแผนทำตัวกระด้างกระเดื่อง หมิ่นหาญจึงส่งคนไปทำร้าย แต่ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะขุนแผนเป็นคนเก่งกล้ามีวิชา หมิ่นหาญผู้อยู่ในบทบาทสถานภาพพ่อ และผู้นำซึ่งมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง จึงสั่งให้นางบัวคลีทำตามความต้องการของตน นั่นคือ วางยาพิษเพื่อฆ่าขุนแผน นางบัวคลีผู้อยู่ในสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก เมื่อถูกผู้เป็นพ่อสั่งให้ฆ่าสามีตนเองจึงไม่กล้าปฏิเสธ แต่เมื่อขุนแผนรู้ว่านางบัวคลีและผู้เป็นพ่อแอบวางยาพิษเพื่อฆ่าตน จึงได้ทำการฆ่านางบัวคลีที่กำลังตั้งครรภ์และนำลูกในท้องไปทำกุมารทอง เห็นได้ว่านางบัวคลีคือสตรีที่ตกเป็นเหยื่อของการแก้แค้นทางอำนาจ ในการช่วงชิงความเป็นชายระหว่างขุนแผนและหมิ่นหาญ เพราะหมิ่นหาญคือผู้มีอำนาจสูงสุด เป็นใหญ่ในครอบครัว เป็นเจ้าของลูกเมีย และสามารถกำหนดหรือชี้ชะตาครอบครัวได้ ส่วนนางบัวคลีอยู่ในบทบาทสถานภาพลูก และอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพ่อ ด้วยระบบโครงสร้างทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดให้ชายเป็นใหญ่มากกว่าหญิง กอปรกับการตกเป็นรองในมิติเพศสภาพที่ ไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรองและหรือปฏิเสธ นางบัวคลีจึงฆ่าสามีของตนเองและพบจุดจบความตาย การสร้างให้สตรีอยู่ภายใต้อำนาจปิตาธิปไตย เป็นการสร้างผ่านอำนาจและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เพื่อให้สตรียอมจำนนกับอำนาจและผลักดันให้สตรีมีคุณลักษณะความเป็นเมียที่ผิดไปจากชนบของสังคม

สรุปได้ว่า การนำเสนอภาพแทนสตรีกับบทบาทความเป็นเมีย ซึ่งแบ่งออกเป็นเมียผู้ปรนนิบัติสามี เมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคม และเมียผู้ไม่รักดีต่อสามี เป็นภาพที่ถูกหล่อหลอมจากระบบสังคมชายเป็นใหญ่ ซึ่งทำให้สตรีมีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้ชายผ่าน เพศสภาพความเป็นหญิง สตรีกับบทบาทเมีย จึงเป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงอยู่ในโครงสร้างของสังคม และเป็นวาทกรรมที่คอยกดขี่ให้สตรีมีสถานภาพด้อยกว่าผู้ชายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การนำเสนอในลักษณะนี้ เป็นการสร้างเพื่อลดทอนอำนาจและบทบาทของสตรีให้จำกัดอยู่แค่บทบาทเมียนั่น

3. สตรีในฐานะเป็นวัตถุทางเพศ

จิราภา สตะเวทิน (2554, น. 32) กล่าวว่า “วัตถุทางเพศ คือ การนำเสนอภาพผู้หญิงให้มีหน้าที่เพื่อสนองความปรารถนาทางเพศของผู้ชาย” ดังนั้น วัตถุทางเพศ จึงเป็นการสร้างให้สตรีเป็นที่รองรับการอารมณ์ของผู้ชายภายใต้โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ จากการศึกษา ผู้ประพันธ์นำเสนอให้สตรีมีภาพแทนเป็นวัตถุทางเพศ อันเนื่องมาจากประเด็นดังต่อไปนี้

3.1 สตรีกับการถูกจ้องมองผ่านเพศสรีระ

สมเกียรติ ตั้งนโม (2549, น. 157-158) ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการจ้องมองว่า “การจ้องมองยินยอมให้เราเข้าถึงวิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมองในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของ “อำนาจ” และอำนาจนั้นทำให้เป็นเรื่องเพศสภาพได้ ด้วยเหตุนี้ข้อถกเถียงจำนวนมากจึงมีศูนย์กลางอยู่ที่ “การจ้องมองในสายตาของผู้ชาย ส่วนสตรีกลับถูกทำให้เป็นวัตถุ และตกอยู่ในสภาพเป็นรอง”

จากการศึกษา สตรีที่ถูกจ้องมองผ่านเพศสรีระ ได้แก่ นางพิมพิลาไลย ด้วยอากาศที่ร้อนอบอ้าว นางพิมพิลาไลยและบ่าวไพร่จึงพากันไปอาบน้ำ บ่าวไพร่เล่นน้ำกันอย่างสนุกสนานจนผ่านทุ่งหลดล้วย ทุกคนหัวเราะชอบใจ ส่วนนางพิมพิลาไลยก็เล่นน้ำอย่างสนุกสนานจนสไบเลื่อนหลุดจากไหล่เห็นหน้าอก ในขณะที่ทุกคนกำลังสนุกสนานและเพลิดเพลินนั้น กลับไม่มีใครสังเกตเห็นว่าขุนช้างและบริวารแอบดูอยู่ ดังข้อความที่ว่า

“สายทองนางพิมอยู่ริมตลิ่ง

หัวเราะลั่นกลิ้งไม่ลุกได้

ขุนช้างทะยานง่วนใจ

ผ้านางพิมไพล่จากรักแค้น

ขุนช้างเห็นนมกลมตะบัน

มือคั้นหน้าแข้งยืนแยงแย้

โคลงตัวคลุกคลุกเหมือนตุ๊กแก

อ๊แม่เอ๋ยวันนี้กูตาย

นางพิมสายทองร้องเรียกข้า

ไปเหวี่ยงไปวาดะวันบ้าย

ขึ้นมาพลัดผ้าทั้งปาวนาย

นาครายตามกันเป็นหล่นไปฯ”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 193)

วรรณคดีไทยผู้ประพันธ์มักสร้างให้สตรีตกเป็นวัตถุทางเพศที่ถูกจ้องมองผ่านเพศสรีระอยู่เสมอ เช่น การสร้างให้สตรีมีเรือนร่างและผิวพรรณงดงาม มีลักษณะการแต่งกายที่ชวนมอง และหรือการแสดงกิริยาท่าทางในลักษณะต่าง ๆ ที่ชวนให้เกิดความหลงใหลเห็นได้จากข้อความ นางพิมพิลาไลยตกเป็นวัตถุทางสายตาของขุนช้างเพราะสรีระที่น่าจับจ้อง กอปรกับการแต่งกายที่ขับเน้นชวนให้จ้องมอง จึงทำให้ขุนช้างเกิดความปรารถนาที่จะใช้สายตาความเป็นชายจ้องมองสรีระโดยเฉพาะหน้าอก นอกจากนี้สายตาที่ขุนช้างจับจ้องนั้นก็ยังเป็นลักษณะการจ้องมองที่เคลือบแฝงไปด้วยความใคร่ นางพิมพิลาไลยจึงตกเป็นเหยื่อที่ถูกกระทำผ่านการจ้องมองอย่างเลี่ยงไม่ได้ จะเห็นได้ว่าการจ้องมองเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงอำนาจของผู้ชาย อีกทั้งการสร้างให้สตรีมีสรีระที่ชวนมอง ก็เป็นการสร้างที่เคลือบแฝงอำนาจชายเป็นใหญ่ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการนำเสนอให้สตรีตกเป็นวัตถุทางเพศผ่านเพศสรีระความเป็นหญิง จึงเป็นการสร้างที่ลดทอนคุณค่าของสตรีผ่านการจ้องมองของผู้ชายอย่างชัดเจน

3.2 สตรีในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่

สตรีในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่ในที่นี้หมายถึง การสร้างให้สตรีตกเป็นที่ระบายนามณ์ความใคร่ของผู้ชาย จากการศึกษา สตรีที่ถูกนำเสนอให้เป็นเครื่องบำบัดความใคร่ ได้แก่ นางสาวทอง เมื่อครั้งที่พลายแก้ววชเป็นสามเณร นางสาวทองนอกจากเป็นพี่เลี้ยงนางพิมพิลาไลยแล้ว ยังเป็นแม่สื่อให้พลายแก้วและนางพิมพิลาไลยได้รักกันด้วย แต่ด้วยความเป็นแม่สื่อที่ต้องคอยส่งข่าวให้กับเณรแก้ว นางสาวทองจึงไปมาหาสู่กับเณรแก้วอยู่เป็นประจำ ด้วยความเป็นหญิงสาวเณรแก้วจึงพูดจาทะโลมนางสาวทองอยู่บ่อยครั้ง กอปรกับเณรแก้วเป็นคนมีวิชาอาคม จึงได้เสกคาถาหมาดะลวยใส่หมากให้นางสาวทองกิน และได้มีสัมพันธ์สวาทกับนางสาวทองบนกุฏิจนถูกจับได้ ดังข้อความที่ว่า

“สายทองรับหมากใส่ปากเคี้ยว

กระสันเสียวสยของพองเกศ

ความรักแล่นเร็วแสนทวิ

เมื่อกระนี้แล้วมาตักแกส่ายทอง

...

สายทองฮึดฮัดทำขัดใจ

นี่อะไรเจ้าเณรเถรตุ้

มาฉกผ้าห่มชมชู้

นมจู้เจ้าเณรนี้ราศีฯ

ครานั้นเณรไทยไปถนมา

ได้ยินเสียงสีกาอยู่อุ้

แอบฝ่าตามองตามช่องมี

เห็นเข้ายี้หยอกยุตผ้าห่มกัน

เอวกลมมนมโตอุโถง

ฮิตายโงมาประเคนให้เณรฉัน

ขอแก้วสามานย์ก็หาญครัน

กลางวิ์กลางวันไม่เกรงใคร

ชุกชนบนกะวีริฐาน

กูจะบอกสมภารให้มาไล่

มองดูอยู่นานฟุ้งซ่านใจ

เถนไทยกลัดกลุ้มเดินดุ่มมา

ครั้นถึงร้องตะโกนมาแต่ไกล

เณรแก้วสืไฟพุทธิเจ้าข้า

เห็นพูดเข้าซึกับสีกา

ฉวยผ้าห่มยุตฉุดชิงกันฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 200-201)

จากข้อความข้างต้น ผู้ประพันธ์ได้ต่อกย้ำความต่ำต้อยด้อยค่าของสตรีเพศ เพราะมีทัศนคติในการมองผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุระบายนามณ์ใคร่ของผู้ชายเท่านั้น ซึ่งมุมมองดังกล่าวได้ถ่ายทอดผ่านตัวละครชายที่ใช้คาถากับหญิงสาว เพื่อให้หญิงสาวยอมจำนนอยู่ภายใต้อำนาจ การควบคุม และตกเป็นที่ระบายนามณ์ใคร่โดยที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ การมีความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงสาวในขณะที่อยู่ในสถานภาพสามเณร นอกจากเป็นการกระทำที่ไม่สมควรและเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรมแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นปิตาธิปไตยในเรื่อง

เพศอีกด้วย ดังนั้น การนำเสนอให้สตรีมีคุณค่าในฐานะเป็นเครื่องบำบัดความใคร่ของผู้ชาย จึงส่งผลให้บทบาทสถานภาพและคุณค่าของความเป็นสตรีถูกลดทอนลงอย่างเห็นได้ชัด

สรุปได้ว่า การนำเสนอภาพแทนสตรีในฐานะวัตถุทางเพศ ซึ่งแบ่งออกเป็นสตรีกับการถูกจ้องมองผ่านเพศสรีระ และสตรีในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่ของผู้ชาย เป็นการสร้างที่ผู้ประพันธ์ได้ใส่ความหมาย และเรียบเรียงผ่านมุมมองแบบชายเป็นใหญ่ เพื่อตอกย้ำให้สตรีด้อยค่า ไร้ศักดิ์ศรี และลบเลือนภาพสตรีที่ดีในแบบอุดมคติ โดยการนำเสนอให้สตรีมีคุณค่าเป็นเพียงวัตถุระบายความใคร่เพื่อตอบสนองค้นหาของผู้ชายเท่านั้น การนำเสนอในลักษณะนี้ ทำให้ภาพสตรีที่มีคุณค่าในฐานะมนุษย์ทัดเทียมบุรุษถูกลดทอนลง

4. สตรีกับความเป็นอื่นในสังคม

สตรีกับความเป็นอื่นในสังคมที่นี้ ผู้ประพันธ์นำเสนอให้สตรีมีความสัมพันธ์ที่ผิดขนบของสังคมและความเป็นหญิง และนำเสนอให้สตรีเป็นคนชายขอบทางชาติพันธุ์ ดังนี้

4.1 สตรีกับความสัมพันธ์ที่ผิดขนบของสังคมและความเป็นหญิง

เสนาะ เจริญพร (2546, น. 172) กล่าวว่า “สังคมไทยเพศวินหรือการแสดงออกในเรื่องเพศถือเป็นเรื่องต้องห้าม (Taboo) เพราะเป็นเรื่องที่มีควรกล่าวถึงอย่างประเจิดประเจ้อ เนื่องจากเพศวินเป็นความรู้สึกในทางลบเกี่ยวกับกามารมณ์ ดังนั้น ความเป็นเรื่องต้องห้ามของเพศวิน จึงถูกตอกย้ำจนกลายเป็นเรื่องน่าละอาย” เพศวินหรือการแสดงออกทางเพศ เป็นพฤติกรรมทางเพศของมนุษย์ที่แสดงได้ทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งไม่ใช่พฤติกรรมตามธรรมชาติแต่เป็นการสร้างความหมายทางสังคม เพศวินจึงสัมพันธ์กับมิติทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่กำหนดและสร้างความหมายให้แก่เรื่องเพศในบริบทสังคมไทย

จากการศึกษา สตรีที่ถูกนำเสนอให้มีความสัมพันธ์ที่ผิดขนบของสังคมและความเป็นหญิง ได้แก่ นางวันทอง เห็นได้จากเหตุการณ์สมเด็จพระพันวษาให้นางวันทองตัดสินใจว่าจะเลือกชายใด ระหว่างขุนช้างหรือขุนแผนเพื่อยุติเรื่องราวชิงรักหักสวาท และจะได้ไปใช้ชีวิตอยู่กับชายผู้นั้น แต่ด้วยเคราะห์กรรมที่นางวันทองต้องสิ้นอายุขัยจึงละล้าละลังตัดสินใจไม่ได้ ครั้นจะกราบทูลไปก็กลัวอาญาจึงได้ตอบเป็นกลางว่าขุนแผนก็แสนรักส่วน ขุนช้างไม่ได้รักแต่ก็ดูแลนางเป็นอย่างดี ดังข้อความที่ว่า

“ความรักขุนแผนก็แสนรัก

ด้วยร่วมยากมานักไม่เดียวนั้น

สู่ลำบากบุกป่ามาด้วยกัน

สารพันอดอดมนมใจ

ขุนช้างแต่อยู่ด้วยกันมา

คำหนักหาได้ว่าให้เคืองไม่

เงินทองกองไว้มิให้ใคร

ข้าไทใช้สอยเหมือนของตัว

จมนไวก็เสียดที่ในอก

ยกหยิบยกรักเท่ากันกับผ้า

ทูลพลางตัวนางระเริงร่า

ความกลัวพระอาญาเป็นพันไป”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 863)

แม้นางวันทองจะรู้ใจตนเองเพียงใด แต่ด้วยความเกรงกลัวอำนาจการปกครอง และพระอาญาที่ใครต่อใครเคยได้รับมาแล้ว ทำให้นางวันทองผู้ไม่เคยได้ตัดสินใจอะไรเองจึงไม่กล้าแสดงความจริงใจ แต่กลับยกให้สมเด็จพระพันวษาเป็นผู้ตัดสินใจขาด โดยคิดเอาเองว่าเป็นคำตอบที่ปลอดภัยกว่า (ดวงมน จิตรจำนง, 2528, น. 129) ดังนั้น เมื่อคำตอบของนางวันทองไม่สามารถระบุได้ว่า จะเลือกอยู่กับชายใคร สมเด็จพระพันวษาจึงพิโรธและได้ประณามนางวันทองอย่างรุนแรง สุดท้ายจึงตัดสินใจประหารชีวิตเพื่อไม่ให้เป็นที่เยี่ยงอย่าง ดังข้อความที่ว่า

“มึงนี่ถ่อยยิ่งกว่าถ่อยอีท้ายเมือง
จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ
ละโมภมากตันทาตาเป็นมัน
สักร้อยพันให้มึงไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วผู้ยั้งคราวละคนเดียว
หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่โย
อ้ายไว้มึงอย่านับว่ามารดา
...

หญิงกาลากินีอีแพศยา
มันไม่น่าเชยชิดพิสมัย
ที่รู้ปรวยสวสมมีถมไป
มึงตัดใจเสียเถิดอีคนนี่
เร่งเร็วเหวยพระยายมราช
ไปพันพาดเสียให้มันเป็นผี
อกเอาขวานผ่าอย่าปราณี
อย่าให้มีโลหิตติดดินกู”

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 864)

คำตอบของนางวันทองทำให้สมเด็จพระพันวษา
มองว่า นางวันทองเป็นสตรีที่ผิดไปจากสตรีทั่วไป เพราะ
การไม่ตัดสินใจเลือกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งให้เด็ดขาดนั้น
แสดงให้เห็นว่านางวันทองเป็นคนมีจิตใจโลเล ไม่แน่นอน
ชอบเปลี่ยนสามอันเป็นการผิดวิสัยของสตรีที่ดี จึงสมควร
ได้รับโทษประหาร เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่คนอื่นต่อไป
แต่หากพิจารณาการตัดสินใจโทษประหารชีวิตนางวันทอง
นอกจากผู้ประพันธ์จะแสดงให้เห็นพฤติกรรมของสมเด็จพระ
พันวษาที่เป็นคนดุดัน อารมณ์ฉุนเฉียว ขาดการ
พิจารณาไตร่ตรอง ขาดความเห็นอกเห็นใจ และไม่มี
ความละเอียดอ่อนในด้านมนุษยธรรมแล้ว อีกด้านหนึ่ง
ยังแสดงให้เห็นถึงผู้หญิงที่ยังอยู่ภายใต้อำนาจการ
ปกครองแบบปิตาธิปไตย ความไม่ทัดเทียมในด้าน
สิทธิเสรีภาพ และความไม่เสมอภาคทางเพศด้วย เพราะ
สังคมไม่มีค่านิยมให้ผู้หญิงมีสามีได้หลายคน แต่ใน
ทางตรงข้ามการมีภรรยาได้หลายคน กลับเป็นค่านิยม
ที่ปรากฏในหมู่เพศชาย ในหมู่สังคมชนชั้นสูง และได้รับ
การยกย่องโดยไม่ถือว่าผิดแต่อย่างใด ฉะนั้น การที่สังคม

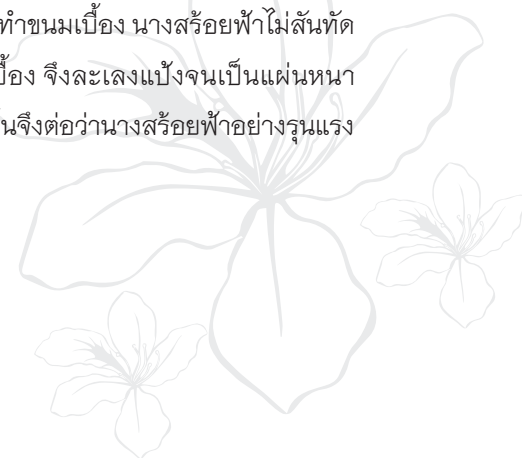
เอื้อประโยชน์และให้อำนาจแก่เพศชาย จึงก่อให้เกิด
ความไม่เสมอภาคทางเพศอย่างชัดเจน

ดังนั้น การที่ผู้ประพันธ์นำเสนอให้นางวันทอง
มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่ผิดไปจากขนบของสังคมและ
ความเป็นหญิง คือ ความสัมพันธ์แบบชายสองหญิงหนึ่ง
ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม
เพราะสังคมกำหนดให้ความสัมพันธ์แบบ “ผัวเดียว
เมียเดียว” คือความสัมพันธ์ที่ถูกต้องตามขนบ การนำเสนอ
นี้เป็นการสร้างที่แผ่งนัยทางอำนาจ ที่ผู้ประพันธ์ต้องการ
ลดทอนคุณค่าและบทบาทของสตรีให้ด้อยค่า ผลักดัน
ให้สตรีมีความเป็นอื่น ผ่านการสร้างภายใต้อำนาจชาย
เป็นใหญ่ ฉะนั้น เมื่อสตรีทำผิดศีลธรรมและหรือผิด
กฎระเบียบค่านิยมทางสังคมอย่างรุนแรง สตรีหรือ
ตัวละครหญิงดังเช่นนางวันทอง จึงถูกตราหน้าและ
ถูกสร้างวาทกรรมให้เป็นหญิงสองใจ อันนำไปสู่การได้รับ
บทลงโทษขั้นสูงสุด นั่นคือ ประหารชีวิต การนำเสนอ
นี้จึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงข้อเท็จจริงที่ว่า สตรีไม่
สามารถแสดงเพศวิถีของตนได้อย่างอิสระเสรี เพราะยัง
อยู่ภายใต้เงาของระบบปิตาธิปไตยนั่นเอง

4.2 สตรีกับความเป็นชายขอบด้านชาติพันธุ์

คำว่า “ชาติพันธุ์กับความเป็นชายขอบ”
ยังคงเป็นคำที่นักวิชาการนิยมนำมาใช้มองปรากฏการณ์
ที่ขึ้นกับผู้คนในสังคมบางกลุ่มที่ถูกมองว่าเป็น “คนอื่น”
ที่ไม่ได้รับความเท่าเทียมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ
การเมือง และวัฒนธรรม ดังนั้น การทำให้เป็น “คนอื่น”
จึงมีความหมายเช่นเดียวกับการทำให้เป็นคนชายขอบ
ในการกีดกันหรือเบียดขับคนบางกลุ่มออกจากสังคม
ไม่ว่าจะเป็นบริบททางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม
วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม (สุทธิชัย หวันแก้ว,
2546, น. 12)

จากการศึกษา สตรีที่ถูกนำเสนอให้มี
ภาพแทนเป็นคนชายขอบด้านชาติพันธุ์ ได้แก่ นางสร้อยฟ้า
เห็นได้จากเหตุการณ์ทำขนมเป็ญ นางสร้อยฟ้าไม่สนใจ
ในเรื่องการทำขนมเป็ญ จึงละเลยแบ่งเงินเป็นแผ่นหนา
เมื่อนางทองประศรีเห็นจึงต่อว่านางสร้อยฟ้าอย่างรุนแรง
ดังข้อความที่ว่า

“ลาวทำขนมเบื่องผัดเมืองไทย
แผ่นพ้อยมันกระไรดังต้มกบ
แะมะ่วนเข้ามาเท่าขาทาบ
พลายชุมพลดินหรวบหัวร่อไป
...
ทองประศรีร้องว่าอีห่าลาว
ทำลาวเจียววิหามาชีเรื้อนเปื้อน
เทแบ่งให้ประละเอะทั้งเรือน
กระทะกระทอยต๋อยเกลื่อนลาวจัญไร”
(ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่, 2559, น. 902)

เนื่องจากนางสร้อยฟ้าเป็นธิดาของพระเจ้าเชียงอินทร์ แต่เมื่อเชียงใหม่แพ้สงครามสมเด็จพระพันวษาจึงยกนางให้กับพลายงาม นางสร้อยฟ้าจึงตกอยู่ในฐานะลูกสะใภ้ในครอบครัวสามัญชน ด้วยความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดความไม่สันติในเรื่องการทำขนมไทย เมื่อทำขนมออกมาในลักษณะที่ผิดไปจากนางศรีมาลาผู้มีฝีมือในด้านการครัว นางสร้อยฟ้าจึงถูกนางทองประศรีตำหนิด้วยถ้อยคำที่รุนแรง และถูกเหยียดหยามว่าอีห่าลาวและลาวจัญไร แต่หากพิจารณาข้อความข้างต้นจะพบว่า นางสร้อยฟ้าถูกนำเสนอให้มีภาพแทนเป็นคนชายขอบด้าน ชาติพันธุ์อย่างชัดเจน เห็นได้จากถ้อยคำที่นางทองประศรีใช้เรียก ไม่ว่าจะเป็นคำว่า “คนลาวอีห่าลาว ลาวจัญไร” ล้วนมีนัยของการเหยียดหยามชาติพันธุ์อย่างเห็นได้ชัด เพราะคำเหล่านี้แสดงถึงการแบ่งแยกชนชั้น สร้างความเป็นอื่นเพื่อลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเป็นคำที่แฝงนัยของความด้อยกว่าเพื่อแสดงถึงความเป็นผู้อยู่ภายใต้อำนาจของคนไทย การนำเสนอในลักษณะเช่นนี้ นอกจากแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ทัดเทียมกัน ระหว่างความเป็นศูนย์กลางกับความเป็นชายขอบแล้ว ผู้ประพันธ์ยังสะท้อนให้เห็นทัศนคติของคนไทยที่มองคนลาวในลักษณะคู่ตรงข้าม กล่าวคือ คนไทยมองว่าคนลาวเป็นกลุ่มชนที่ด้อยกว่า มีความแตกต่างไปจากกลุ่มชนของตนทั้งภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี และการแต่งกาย ด้วยทัศนคติการมองแบบคู่ตรงข้ามจึงทำให้นางสร้อยฟ้าไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมศูนย์กลาง ดังนั้น การหยิบบ่น

ความเป็นอื่น จึงก่อให้เกิดความแตกต่างที่นำไปสู่การถูกเบียดขับให้อยู่ในสถานะชายขอบอย่างชัดเจน

สรุปได้ว่า การนำเสนอภาพแทนสตรีกับความเป็นอื่นในสังคม สตรีถูกสร้างให้มีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้ประพันธ์ ภายใต้อำนาจและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เช่น สร้างให้สตรีมีความสัมพันธ์ที่ผิดขนบของสังคมและความเป็นหญิง คือ ความสัมพันธ์แบบชายสองหญิงหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะที่ผิดไปจากสังคมกำหนดคือผัวเดียวเมียเดียว การสร้างในลักษณะนี้เพื่อผลักดันให้สตรีมีความเป็นอื่นทางด้านความสัมพันธ์หรือสร้างให้สตรีเป็นคนชายขอบทางชาติพันธุ์ เป็นการสร้างให้สตรีมีความแตกต่างไปจากคนสังคมเมืองทางด้านชาติพันธุ์ ด้วยความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมศูนย์กลาง จึงถูกผลักดันให้กลายเป็นคนชายขอบ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทย เรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ผู้ประพันธ์นำเสนอให้สตรีมีภาพแทนทั้งในเชิงบวกและในเชิงลบ กล่าวคือ ผู้ประพันธ์ได้สร้างภาพแทนสตรีให้ประพฤติตนตามกรอบของคุณลักษณะสตรีไทย และสร้างภาพแทนสตรีให้มีลักษณะที่บิดเบือนไปจากความเป็นจริง ผ่านอุดมการณ์สร้างแบบชายเป็นใหญ่ใน 4 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก สตรีกับความเป็นแม่ นำเสนอให้สตรีแสดงบทบาทหน้าที่ความเป็นแม่ที่ดีตามขนบของสังคม คือ แม่ผู้ปกป้องบุตรและแม่ผู้อบรมสั่งสอนบุตร การสร้างนี้ทำให้สตรีไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ทัดเทียมชายได้ เพราะถูกจำกัดบทบาทไว้กับความเป็นแม่ตามเพศสรีระที่ถูกแบ่งแยกตามขนบของสังคม

ลักษณะที่สอง สตรีกับความเป็นเมีย นำเสนอให้สตรีมีคุณลักษณะความเป็นเมียที่ดีตามอุดมคติของสังคม คือ ประณีตเรียบร้อย ใช้สามี และนำเสนอให้สตรีมีคุณลักษณะความเป็นเมียที่ผิดไปจากขนบของสังคม คือ เมียผู้ไม่อาจเปิดเผยต่อสังคม และเมียผู้ไม่ภักดีต่อสามี เป็นการสร้างผ่านระบบสังคมปิตาธิปไตยที่สะท้อนให้เห็นว่า สตรีในฐานะเมียที่ดีจะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของสามี ต้องเชื่อฟังคำสั่งของสามี และต้องเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ปรนนิบัติสามีเท่านั้น ส่วนเมียที่ผิดไปจากขนบของสังคมนั้น

เป็นการสร้างที่แฝงอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เพื่อผลักดันให้สตรีมีคุณลักษณะความเป็นเมียที่ผิดไปจากชนบ ดังนั้น บทบาทความเป็นเมีย จึงทำให้สตรีมีสถานภาพที่ด้อยและตกเป็นรองผู้ชาย อีกทั้งยังกระตุ้นให้สตรีไม่สามารถปฏิเสธบทบาทหน้าที่ดังกล่าวได้

ลักษณะที่สาม สตรีในฐานะเป็นวัตถุทางเพศ นำเสนอให้สตรีเป็นวัตถุทางเพศผ่านสรีระความเป็นหญิง และนำเสนอให้สตรีมีฐานะเป็นเครื่องบำบัดความใคร่ เป็นการสร้างผ่านอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เพื่อให้สตรีมีลักษณะด้อยค่า ไร้ศักดิ์ศรี และมีคุณค่าเป็นเพียงวัตถุทางเพศของผู้ชายเท่านั้น

ลักษณะที่สี่ สตรีกับความเป็นอื่นในสังคม นำเสนอให้สตรีมีความสัมพันธ์ที่ผิดไปจากชนบของสังคม และความเป็นหญิง คือ ความสัมพันธ์ในรูปแบบชายสองหญิงหนึ่ง เป็นการสร้างผ่านอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เพื่อให้สตรีไม่สามารถฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ทางสังคม และไม่สามารถแสดงพฤติกรรมของตนได้อย่างอิสระเสรีเมื่อเทียบกับผู้ชาย และนำเสนอให้สตรีเป็นคนชายขอบทางชาติพันธุ์ เป็นการสร้างให้สตรีมีชาติพันธุ์ที่แตกต่างไปจากคนกลุ่มใหญ่ ด้วยความแตกต่างจึงไม่ได้รับการยอมรับ และถูกเบียดขับให้กลายเป็นคนชายขอบ

กล่าวได้ว่า การสร้างภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทย เรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” เป็นการสร้างขึ้นมาบนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ทัดเทียมกันระหว่างเพศ ทำให้สตรีมีสถานะที่ด้อยกว่าผู้ชายทั้งในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด

การอภิปรายผลการวิจัย

ภาพแทน (Representation) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิต หรือสร้างความหมายจากสิ่งที่คิดผ่านภาษา กล่าวคือ ภาพแทนเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ เป็นแบบจำลองของการผลิตซ้ำผ่านการสร้างของภาษา เพื่อนำเสนอหรือสร้างภาพแทนให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดการรับรู้ขึ้นในสังคม ดังนั้น ภาพแทนจึงเป็นการสร้างที่ไม่บริสุทธิ์ ไม่ยุติธรรม เพราะผู้สร้างได้นิยามความหมายในการนำเสนอ ทำให้ภาพที่ถูกสร้างมีลักษณะที่บิดเบือนไปจากความเป็นจริง

จากการศึกษาภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทย เรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” พบว่า สตรีถูกสร้างให้มีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้ประพันธ์ภายใต้ระบบสังคมปิตาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นภาพแทนสตรีกับความเป็นแม่ ภาพแทนสตรีกับความเป็นเมีย ภาพแทนสตรีในฐานะเป็นวัตถุทางเพศ และภาพแทนสตรีกับความเป็นอื่นในสังคม ล้วนเป็นการสร้างให้สตรีมีบทบาทสถานภาพที่ไม่ทัดเทียมชาย ด้อยอำนาจทั้งในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์ (2544) ที่ศึกษา “สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน” พบว่า ลักษณะพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต ทั้งสถานะ บทบาท และอำนาจ สังคมเป็นกรอบที่กำหนดขอบเขตแห่งพฤติกรรมทางสังคมในแต่ละเพศ และแต่ละสถานะทางสังคม โดยผู้ชายถูกกำหนดให้เป็นผู้มีอำนาจทั้งในบ้านและนอกบ้าน ตามค่านิยมแห่งจารีตทางสังคม ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ดูแลบ้านเรือนและต้องอยู่ภายใต้ความคาดหวังของสังคม ซึ่งแสดงออกในลักษณะของการผลิตซ้ำรูปแบบของผู้หญิงในอุดมคติ

เช่นเดียวกับบทความของอรทัย เพียยุระ (2563) ที่ศึกษา “เพศภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน” พบว่า สังคมสร้างกรอบความคิดและพฤติกรรมของตัวละครชายและหญิง โดยกำหนดให้ตัวละครชายเป็นผู้มีความรู้ มีความสามารถ และเป็นผู้นำ ส่วนตัวละครหญิงถูกกำหนดให้เป็นผู้ตาม มีความสามารถในด้านงานบ้านงานเรือน และกำหนดให้พื้นที่ของผู้หญิงคือพื้นที่ภายในบ้านไม่ใช่พื้นที่สาธารณะ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากรอบคิดทางสังคม ทำหน้าที่เป็นเบ้าหลอมความเป็นชายและความเป็นหญิง

กล่าวได้ว่า วรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอภาพของความไม่ทัดเทียมระหว่างเพศชายและเพศหญิง โดยสร้างให้สตรีมีบทบาทและสถานภาพทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมด้อยกว่าผู้ชายในทุก ๆ ด้าน การนำเสนอให้สตรีมีภาพแทนในลักษณะเช่นนี้ สืบเนื่องมาจากสังคมไทยเป็นสังคมที่ยกย่องให้ชายเป็นใหญ่ หรือที่เรียกว่า “ระบบสังคม

ปิตาธิปไตย” ผู้ประพันธ์ซึ่งเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคม จึงนำแนวคิดแบบชายเป็นใหญ่มาต่อยอดผลิตซ้ำผ่านรูปแบบวรรณคดี โดยนำเสนอให้สตรีในวรรณคดีไทยมีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้ประพันธ์ ดังนั้น ภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” สตรีจึงถูกสร้างให้ด้อยกว่าผู้ชายทั้งในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้

เป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นภาพแทนสตรีในวรรณคดีและหรือวรรณกรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาประเด็นภาพแทนชายในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” และหรือในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” กับสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น บทละครโทรทัศน์ เพราะจะทำให้เห็นพลวัตรของการนำเสนอภาพแทนสตรีที่แตกต่างกัน ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ เจิมสิทธิประเสริฐ. (2552). *นัยทางการเมืองในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์).
- ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระใหม่. (2559). กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- จิราภา สตะเวทิน. (2554). *ภาษาแสดงการครอบงำในนิยายสารของไทยมุ่มมองจากผู้ชายและผู้หญิง*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ชลธิชา หอมพุ่ม. (2556). *สามนางพลัดถิ่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน*. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 10(2), 19–29.
- ชุมสาย สุวรรณชมพู่. (2534). *การศึกษาเปรียบเทียบเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณสำนักพระนคร กับฉบับสำนวนอื่น*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ณรงค์ศักดิ์ สอนใจ. (2545). *การเปรียบเทียบวรรณกรรมดัดแปลงเรื่องขุนช้างขุนแผน*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- ดวงมน จิตรจันทน์. (2528). *หลังม่านวรรณศิลป์*. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- ธนกร เพชรสินจร. (2557). *วิเคราะห์ตัวละครชายขอบในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน: อำนาจ พื้นที่ และการเมืองในวรรณกรรมไทย*. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 6(2), 1–24.
- นัทธนัย ประสานนาม. (2551). *ศิลปะแห่งการสร้างอารมณ์โศกในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน*. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 15(1), 27–39.
- พีระพันธุ์ บุญโพธิ์แก้ว. (2532). *วิเคราะห์พฤติกรรมของพระเวสสันดร พระลอ ขุนแผน และอิเหนาตามแนวจริยศาสตร์*. (ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต, วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก).
- วรรณธิรา วีระวรรณ. (2560). *ภาพเชิงบวกและภาพเชิงลบของขุนแผน: คำนึงกับความจริง กรณีศึกษาเสภาเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” สำนวนรัชกาลที่ 2*. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 9(2), 1–36.
- วิเชียร เกษประทุม. (2558). *เล่าเรื่อง ขุนช้าง-ขุนแผน*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เรื่องแสงการพิมพ์.
- สมเกียรติ ตั้งนโม. (2549). *มองหาเรื่อง: วัฒนธรรมทางสายตา*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุทธิชัย หวันแก้ว. (2546). *กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการการศึกษาวิจัยแห่งชาติ.

- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2548). วาทกรรม ภาพแทน อัตลักษณ์ วรรณคดีศึกษาในบริบทสังคมและวัฒนธรรม 2. สืบค้นจาก <http://www.phd-lit.arts.chula.ac.th/Download/discourse.pdf>
- สุริรัตน์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2541). การควบคุมทางสังคมด้วยการให้รางวัลและการลงโทษในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ).
- เสนาะ เจริญพร. (2546). ภาพเสนอผู้หญิงในวรรณกรรมไทยช่วงทศวรรษ 2530: วิเคราะห์ความโยงใยกับประเด็นทางสังคม. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์. (2544). สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- อรทัย เพียยุระ. (2563). เพศภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(3), 20-33.

